

ДОКЛАД

ПРОУЧВАНЕ НА ЗНАНИЯТА, НАГЛАСИТЕ И ПРАКТИКИТЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ФИРМИ И УЧИЛИЩА ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДУАЛНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ (ДПОО), КАКТО И ИНФОРМАЦИЯТА ЗА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПРОЕКТ „ДОМИНО“ ВЪРХУ ЗНАНИЯТА, НАГЛАСИТЕ И ПРАКТИКИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДПОО, ВЪВ ФИРМИТЕ И УЧИЛИЩАТА, УЧАСТВАЩИ В ПРОЕКТА

I. ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ПРОУЧВАНЕТО

Съгласно информацията, предоставена от Проект „ДОМИНО“ – дуалната форма на обучение се въвежда в България в рамките на проект „Швейцарска подкрепа за въвеждане на дуалния принцип в българската система за професионално образование“, финансиран от Швейцария по Българо-швейцарската програма за сътрудничество.

Изключително важно е да се провеждат изследвания сред фирмите и училищата, които работят по Проект „ДОМИНО“, за да се докаже положителният ефект от него. Всъщност, основната полза е създаването на устойчива българска система за професионално образование, в която то е поставно в тясна връзка с нуждите на бизнеса.

Също така, провеждането на изследване сред фирмите и училищата, които не са включени в Проекта, ще популяризира неговите резултати и ще подтикне повече партньори да се включат в него.

II. ЦЕЛИ

Извършеното изследване цели да осигури:

1) Данни и анализи във връзка със знанията, нагласите и практиките във фирмите и училищата в България относно ДПОО, известно в страната като „обучение в реална работна среда“.

2) *Информация за въздействието на Проекта върху знанията, нагласите и практиките по отношение на дуалната форма на обучение във фирмите и училищата, включени в Проекта.*

III. ЦЕЛЕВИ ГРУПИ

Целевите групи са описани също и от Възложителя и са както следва:

- 1. Извадка от 100 фирми партньори по Проекта – по едно интервю с всяка от тях*
- 2. Извадка от 32 професионални училища партньори по Проекта – по едно интервю с всяко от тях*
- 3. Представителна извадка от 500 фирми – по едно интервю с всяка от тях*
- 4. Представителна извадка от 150 професионални училища – по едно интервю с всяко от тях*

В хода на изследването Галъп Интернешънъл Балкан проведе също така:

- 1. Една фокус-група с родители на ученици, участвали в Проекта*
- 2. Една фокус-група с пълнолетни ученици, участвали в Проекта*
- 3. Една фокус-група с родители на ученици, които не са участвали в Проекта*
- 4. Една фокус-група с пълнолетни ученици, които не са участвали в Проекта*

В допълнение на това, Галъп Интернешънъл провежда и пилотно качествено изследване сред фирмите, които не са били ангажирани досега с Проект „ДОМИНО”.

IV. МЕТОДОЛОГИЯ

Методическият подход се основава на стандартизирани индивидуални интервюта, в които се съпоставят наблюдения върху знанията, нагласите и практиките по отношение на ДПОО на фирми и училища, които са участвали в

Проекта, спрямо представителни наблюдения за общността от фирми и професионални училища в България като цяло. Освен това са събрани качествени данни за нагласите на родители и деца във връзка с ДПОО.

Звеното за управление на Проекта (ЗУП) оказва съдействие в хода на целия процес на събиране на данни чрез писма за подкрепа.

V. КОЛИЧЕСТВЕНА ЧАСТ, СЕГМЕНТ „ФИРМИ“

- **Изследване на фирмите, включени в Проекта:**
  - a. Извадка: 104 фирми, участвали в Проекта, съгласно списък, осигурен от Клиента
  - b. Метод за регистрация: индивидуална интервю с ръководител от отдел „Човешки ресурси“ или друг представител на ръководството, по едно интервю с всяка фирма
  - c. Анкета: стандартизирана анкета, осигурена от Клиента, с до 100 променливи и 5 отворени въпроса.
- **Представителна извадка от български фирми:**
  - a. Национална представителна извадка от 502 фирми, които работят в основните промишлени и производствени сектори, съгласувани с Клиента, без микроредприятията с по-малко от 10 служители.
  - b. Методът за регистрация и анкетата са същите като тези, които ще се прилагат по отношение на фирмите, участвали в Проекта, като целта е да се направи допълнителен сравнителен анализ на данните.

VI. КОЛИЧЕСТВЕНА ЧАСТ, СЕГМЕНТ „УЧИЛИЩА“

- **Изследване на училищата, участвали в Проекта:**
  - a. Извадка: 32 Професионални училища, които са партньори в Проекта (професионални гимназии)
  - b. Метод на регистрация: индивидуални интервюта с директора или заместник-директора на училището, по едно интервю с всяко училище
  - c. Анкета: стандартизирана анкета, осигурена от ЗУП с до 100 променливи и 5 отворени въпроса
- **Представително изследване на 150 професионални училища (професионални гимназии):**

- a. Национална представителна извадка от 150 професионални училища съгласно официалния регистър на Министерството на образованието и науката
- b. Методът за регистрация и анкетата са идентични с използваните при фирмите, работещи по Проекта, с цел допълнителен съпоставителен анализ на данните

VII. КАЧЕСТВЕНА ЧАСТ, СЕГМЕНТ „УЧИЛИЩА“

- Четири аудио-записа на фокус-групи с родители и ученици от професионални училища, всяка от които съставена от 8-9 души, проведени на места, предложени от социологическата агенция и съгласувани със ЗУП, както следва:
  - a. Една фокус-група с родители на ученици, участвали в Проекта
  - b. Една фокус-група с пълнолетни ученици, участвали в Проекта
  - c. Една фокус-група с родители на ученици, които не са участвали в Проекта
  - d. Една фокус-група с пълнолетни ученици, които не са участвали в Проекта

ОСНОВНИ НАБЛЮДЕНИЯ И НЯКОЛКО ЗАКЛЮЧЕНИЯ

НАБЛЮДЕНИЯ ОТ КАЧЕСТВЕНАТА ЧАСТ: СЕГМЕНТ „ФИРМИ“

ПИЛОТНО ИЗСЛЕДВАНЕ, ПРОВЕДЕНО ОТ ГАЛЪП ИНТЕРНЕТЪНЪЛ, С ЦЕЛ СЪБИРАНЕ НА ПО-ДОБРА И ТОЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА НАГЛАСИТЕ СПРЯМО ДУАЛНАТА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ В БИЗНЕС СЕКТОРА.

Една от основните цели на пилотното качествено изследване, проведено от Галъп Интернешънъл, е да се очертаят основните нагласи към дуалната форма на обучение, както и трудностите, с които се характеризира всеки етап от процеса на дуално образование. За да се постигне това, гледната точка на училищата и учениците се оказва недостатъчна, така че Галъп Интернешънъл извършва допълнително качествено проучване сред фирми, които не са били партньори в Проект „ДОМИНО“.

По-долу са представени някои наблюдения, направени в хода на анализа на задълбочените интервюта, проведени с работодателите.

РАЗПРОСТРАНЕНО МНЕНИЕ ЗА ДУАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

При изследваните фирми се забелязва висока степен на декларативно познаване на същността на дуалното образование. Това обаче може да се дължи на автоматизъм в отговорите или желание за престиж.

Въпреки че никоя от анкетираните фирми не е била част от Проект „ДОМИНО“ или някога не е участвала в каквато и да е форма на дуално обучение, високата степен на познаване се дължи на различни опити за прилагане на елементи от него в ежедневно работата на фирмата или на някакъв вид неформална вариация.

Като цяло, повечето от декларираните предварително съставени мнения относно идеята за дуално образование са главно положителни. Естествено, следва да се отбележи, че някои от отговорите може да са по-скоро предмет на обществени предпочитания, отколкото да свидетелстват за реални положителни нагласи. Във всеки случай това също е достатъчно показателно за потенциалната престижност на изследваната тема.

ОБЩИ НАГЛАСИ СПРЯМО ДУАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Училище срещу университет – потенциално напрежение днес и утре

Критичните мнения относно прекомерния акцент върху висшето образование (и пренебрегването на професионалното) у нас не са рядкост. Това се възприема като проблем не само от представителите на бизнеса в България, но е свързано и с виждането за бъдещото развитие на страната като цяло.

Дуалното образование представлява полезна комбинация от теория и практика

Това е и основният мотив, който се открива във всички интервюта – установяване на по-голямо взаимодействие между учене и практика в реална работна среда.

ТРУДНОСТИ, СВЪРЗАНИ С ДУАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Разминаването между знанията, уменията и очакванията е един от най-разпространените отговори (често даван механично).

Сключването на договор с непълнолетно лице – административните затруднения се споменават като най-често срещаната пречка. Резултатите сочат, че българският бизнес не е достатъчно информиран по въпроса, което води до известен страх и притеснения.

Повече информация за резултатите от пилотното проучване ще бъде добавена в окончателния доклад.

КОЛИЧЕСТВЕНА ЧАСТ, СЕГМЕНТ „ФИРМИ“ –

ОСНОВНИ НАБЛЮДЕНИЯ

В хода на изследването са събрани данни, както от фирми партньори на Проект „ДОМИНО“, така и от други, които не са участвали в него. Въпреки това, повечето от анкетирани фирми (извън ДПОО) притежават известен опит с наемане на стажанти или с прилагане на алтернативна форма на дуално обучение. Целта е да се установят основните трудности и препятствия в процеса на прилагане на дуално образование и работата с ученици във фирмите, включени в проекта. Главна задача е да се подобрят знанията за настоящото сътрудничество между бизнеса и професионалните училища, както и перспективите за по-добра професионална реализация на учениците.

В хода на изследването са анкетирани 104 фирми, участвали в Проект „ДОМИНО“, както и 502, които не са ангажирани с ДПОО. Необходимо е да се отбележи, че данните, събрани по време на изследването, не са достатъчно изчерпателни за общи заключения. Всички наблюдения и изводи, представени в този

доклад, могат да бъдат използвани само като ориентир за по-добро разбиране на знанията, нагласите и практиките в българските фирми и училища по отношение на ДПОО.

ОСНОВНИ ТРУДНОСТИ

- Най-често споменаваният проблем, както за участниците в Проект „ДОМИНО“, така и за фирмите извън него, е неяснотата относно ползите от инвестираното време и средства в обучаване на учениците по време на дуалната форма на образование. Над две трети от представителите на фирми заявяват, че инвестирането в работници, за които няма гаранция, че ще останат на работа, представлява сериозна трудност за прилагане на дуалната система на техния работен процес. Този дял е малко по-голям при фирмите, които участват в Проект „ДОМИНО“, което показва, че са необходими повече действия за подобряване на сътрудничеството между бизнеса, образователната система и учениците, за да се постигне по-висока степен на сигурност и стабилност на системата за дуално образование в България.

„Дори и да сключим договор с неустойки, полза няма. Имахме такива случаи – обучавахме шофьори, дадохме им висока квалификация и щом свърши курсът, веднага напуснаха и заминаха за София“ (пилотно изследване с фирми, които не са партньори на Проект „ДОМИНО“)

- Горното твърдение се потвърждава отново и от факта, че повечето фирми съобщават за проблема с липсата на стимули от държавата за участие в дуалното образование и за трудностите, с които се сблъсква бизнесът. Това притеснение е особено често срещано сред фирмите, които са ангажирани с ДПОО.

„Стажантите, които идват при нас, обикновено заминават за чужбина, след като завършат. Те не са разочаровани от индустрията, а от състоянието в страната.“ (пилотно изследване с фирми, които не са партньори на Проект „ДОМИНО“)

Друг сериозен проблем, който възниква при работата с ученици от дуалната форма на образование, е разминаването между техните знания и умения и потребностите на фирмите. Над половината от анкетираните фирми (57%) заявяват, че уменията и знанията, получавани в училище, не са

достатъчни. Друг разпространен проблем е, че професионалните училища в България не подготвят за професията на реалното работно място, нито за конкурентните условия на трудовия пазар. Този проблем е еднакво актуален за участниците в Проект „ДОМИНО“ и за останалите фирми. Нещо повече, той често предизвиква още повече трудности за бизнеса и за учениците. От една страна, нерядко се изтъква нуждата от повторно обучаване на стажантите, за да бъдат в състояние да се включат изцяло в работния процес, което означава допълнителни разходи, време и ресурси. Над 20% от интервюираните представители на фирми заявяват, че нарушаването на темповете на производство заради необходимостта от обучаване на персонала представлява значително затруднение за прилагането на дуалната форма на обучение.

Подобни твърдения са регистрирани и при задълбочените интервюта с фирми извън Проект „ДОМИНО“:

„Те завършват училище с празни глави. Пристигат с кучи дипломи, без умения“ (пилотно проучване с фирми извън Проект „ДОМИНО“)

„Понякога се отказваме от поръчки, защото не можем да поемем рискове заради персонала, с който разполагаме“ (пилотно проучване с фирми извън Проект „ДОМИНО“)

Друг проблем, който масово се коментира в интервютата, е тежката процедура за взаимодействие с Инспекцията по труда. Това е по-обезпокоително за фирмите, партньори в Проекта – 41% от участниците в Проект „ДОМИНО“ споделят, че срещат такива проблеми при наемането на ученици, докато за останалите фирми този дял е 26%.

„Имахме интерес да наемем ученици на гимназиална възраст, за да ги привлечем да останат на работа след завършване. За съжаление, тази идея не може да се осъществи, тъй като Инспекцията по труда забранява наемане на непълнолетни. Ако се наложи да бъдат наети ученици, се преминава през дълга процедура.“ (пилотно проучване с фирми извън Проект „ДОМИНО“)

От друга страна, забелязва се, че фирмите, които не са ангажирани с ДПОО, срещат значително по-големи затруднения със спазването на работната дисциплина от страна на стажантите – 30% от интервюираните фирми, които са партньори на Проект „ДОМИНО“ заявяват, че срещат проблеми в това

отношение, докато близо половината от фирмите извън Проекта съобщават за проблеми от такова естество

„И като дойдат при мен от училище, искат само бели да правят, а учителите са демотивирани“ (пилотно проучване с фирми извън Проект „ДОМИНО“)

ОЧАКВАНИ ТРУДНОСТИ

Очакванията за евентуални проблеми, които биха могли да настъпят, също показват колко е важно да се анализират отчетените трудности. Забелязва се, че при обсъждане на предполагаемите пречки се цитират същите проблеми. Това е симптоматично за установените слаби страни на дуалната форма на образование в България. Следователно задачите, които следва да бъдат изпълнени, ако се цели по-широко разпространяване на дуалното образование в националната система за образование, стават още по-значими.

На въпроса какво очакват, ако дуалното обучение бъде приложено в практиката им, повечето от представителите на фирми отново изтъкват несъвместимостта между знанията на учениците и реалната работа във фирмата (26%). И тук този дял е малко по-висок сред фирмите, които са част от Проект „ДОМИНО“ (35%).

Отново трудовата дисциплина на учениците се изтъква като основно притеснение.

Проблемите с тежките процедури на Инспекцията по труда и трудности, свързани със сключването на трудов договор със стажантите.

Очевидно е, че най-често цитираните тревоги, споменати по-горе, се споделят еднакво от партньорите на Проект „ДОМИНО“ и от останалите фирми. Независимо от това, краткият преглед на резултатите показва, че фирмите, участвали в Проекта, очакват повече проблеми с учениците в работна среда, докато другите фирми са склонни да споменават сравнително по-често трудности, произтичащи от административните процедури. Това може да се дължи на облекчените процедури и сътрудничеството между фирмите и училищата, партньори на Проекта, и държавните институции. Проблемът с недостатъчните умения, които получават учениците в професионалните училища, обаче продължава да бъде актуален и е оценен сравнително високо от участниците в Проект „ДОМИНО“.

Може да се направи заключение, че основните трудности, пред които е изправен бизнесът, са предимно свързани с евентуална липса на знания и умения на стажантите, както и с вероятно недостатъчните мерки от страна на държавата, за да се подпомогне сътрудничеството между образователната система и бизнеса. Административните пречки (без да се подценяват) идват на второ място.

ИНФОРМАЦИОННИ КАНАЛИ – НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

Резултатите от проучването говорят за широка необходимост от всякакъв вид информация за отговорностите и дейностите, съпътстващи въвеждането на дуално обучение. Това отново важи както за участниците в Проект “ДОМИНО”, така и за останалите.

- *Възможност за подаване на заявка до професионалните училища за обучение на работници* – споменава се от 36% от анкетираните фирми. Липсата на информация по този въпрос е относително по-осезаема в сектора „Хотелиерство и ресторантьорство”, както и в Югозападния район на страната (50%).
- *Особености на трудовия договор при наемане на работа* е често споменаван въпрос, за който респондентите заявяват, че информацията е недостатъчна (43% от всички анкетирани фирми). Североизточният район се откроява с над 60% от отговорите, фирмите с 51-100 работници и отново сектор „Хотелиерство и ресторантьорство”. Това се посочва и като една от основните трудности за представителите на бизнеса. Следователно провеждането на по-широка информационна кампания или осигуряването на допълнителна помощ биха били подходящи за облекчаване на процедурите за наемане на повече ученици и по-масово прилагане на дуалната форма на обучение във фирмите.
- *Отговорностите на фирмите при организиране на обучение на работното място* (43%) – изглежда, че този въпрос засега не е достатъчно изяснен, тъй като значителен дял от анкетираните фирми декларират, че биха искали да получат повече информация. Това важи особено за фирмите в строителния отрасъл, тъй като повече от 50% от тях заявяват потребност от повече информация.
- Друг въпрос, който трябва да бъде изяснен според резултатите от изследването, е свързан с *възможностите за подпомагане на бизнеса при наемане на стажанти* – 43% от анкетираните фирми заявяват, че се нуждаят от повече информация по тази тема. Очаква се, че информацията би довела до по-голям интерес от страна на фирмите. Ако бъде осигурена повече информация за

- подкрепата от страна на държавната, това вероятно би засилило интереса за наемане на ученици.
- Следва да се отчете също, че фирмите, които прилагат ДПОО, се нуждаят от повече информация за възможностите за сътрудничество и установяване на партньорство с други фирми (47%).
  - В същото време, фирмите извън Проект „ДОМИНО“ заявяват, че информацията за взаимодействието и сътрудничеството в трудовия процес между учениците и фирмите не е достатъчна.
- Най-предпочитаният информационен канал се оказва онлайн комуникацията, като 60% от анкетиранияте представители на бизнеса заявяват, че биха желали да бъдат информирани чрез Интернет. Вторият предпочитан канал за комуникация е личният контакт чрез работни срещи и обмяна на опит. Следва да се отбележи обаче, че, фирмите, които са партньори на Проект „ДОМИНО“, определят работните срещи и обмяната на опит като далеч по-ефективен и съответно предпочитан информационен канал (72%), в сравнение с останалите фирми (40%). Освен това, относителният дял на фирмите извън Проекта, които предпочитат онлайн комуникацията като информационен канал, изглежда сравнително по-висок от средния дял за всички анкетирани компании. Разбира се, регистрираните различия може да се дължат на различния вид информация, от която се нуждаят включените и невключените в Проекта фирми.

НАГЛАСИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДУАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Като се вземат под внимание споменатите по-горе трудности, намеренията за наемане на стажанти изглеждат доста умерени, поне на пръв поглед. Например 22% от анкетиранияте твърдят, че е твърде възможно да се наемат стажанти за дуално образование през следващата учебна година, 20% споделят, че е възможно, 30% съобщават, че това е малко вероятно, а други 19% са на мнение, че такава възможност няма. Останалата част от анкетиранияте (9%) не могат да преценят.

Въпреки това относителният дял на фирмите, които работят по Проект „ДОМИНО“ и твърдят, че е напълно възможно да наемат стажанти за целите на дуалното обучение през следващата учебна година, е значително по-голям – 68%. Ако добавим онези фирми партньори на Проект „ДОМИНО“, заявили, че е вероятно да наемат стажанти, това означава, че практически почти всяка фирма, участваща в Проект „ДОМИНО“, има намерение да наеме още ученици за дуална форма на обучение.

Положението е различно обаче с фирмите извън Проекта. Представителите на 13% от тях съобщават, че е твърде възможно да наемат ученици за дуално образование, а 19% казват, че е това е вероятно. И все пак най-големият дял се пада на твърденията, че е малко вероятно (35%) или напълно невъзможно да се наемат ученици за

следващата учебна година (22%). Останалите 11% не знаят. Фактът, че тези фирми показват по-малко желание да ангажират ученици в работния процес, свидетелства за необходимостта от повече информация, а също и за по-широко сътрудничество и комуникация между публичните институции, училищата и бизнеса.

Същото наблюдение важи за някои области като Северозападна България, а също и за Югоизточен и Южен централен район. Що се отнася до сферата на дейност на фирмите, очевидно някои отрасли са по-отворени към идеята за наемане на ученици за дуална форма на образование, отколкото други, като например сектора на земеделието, горите и рибарството и сектор „транспорт и съхранение“ и строителството. Липсата на интерес към дуалното обучение и наемането на ученици в тези отрасли може да се дължи на спецификата на работа и на необходимите стандарти за безопасност, тъй като представителите на фирмите често изтъкват именно този проблем като централен, когато става въпрос за наемане на непълнолетни лица.

СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ БИЗНЕСА И СИСТЕМАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Оценката на сътрудничеството между фирмите и професионалните училища на местно равнище като цяло не е особено висока. Около една трета от участниците в изследването определят сътрудничеството като добро, но тези, които го смятат за твърде неудовлетворително, наброяват 52%. Други 16% нямат мнение по въпроса. И тук фирмите, участващи в Проект „ДОМИНО“, имат по-положителна нагласа. От тази гледна точка следва да се отбележи, че Проектът оказва благоприятно въздействие, като облекчава и подобрява комуникацията и взаимодействието между бизнеса и професионалните училища. Това влияние обаче се оценява по-положително от по-големите компании. От друга страна, фирмите с между 10 и 50 служители, намират сътрудничеството между бизнеса и училището на местно ниво за по-скоро незадоволително.

Изследването регистрира известни диспропорции между различните райони в страната, както вече беше отбелязано по-горе. Съгласно получените резултати, сътрудничеството между фирми и училища среща по-големи затруднения в Южен централен и Югоизточен район.

Може да се твърди, че сътрудничеството между системата на професионалните училища и бизнеса все още се намира на изходна позиция, особено когато става дума за фирми извън Проект „ДОМИНО“. От друга страна, резултатите на фирмите, които участват в Проекта, разкриват добра степен на комуникация с училищата по отношение на подаване на заявки за необходимата работна ръка (70%) и консултациите за необходимите промени в учебните програми (53%). Що се отнася до активното участие в училищните съвети обаче, регистрираната комуникация се оказва сравнително ниска дори и за фирмите, които са партньори на Проект „ДОМИНО“ (28%).

Повечето от неучастващите в Проект „ДОМИНО“ фирми съобщават, че нямат никакво или почти никакво взаимодействие със системата на професионалните училища. Тази

разлика между резултатите за партньорите на Проекта и останалите фирми може да бъде анализирана по два възможни начина:

- 1) **Като индикация за постиженията на Проект „ДОМИНО“.** Повечето от фирмите, работещи по Проекта, заявяват, че са общували с професионалните училища във връзка с подаването на заявки за необходимата работна ръка (70%), както и за консултации относно нужните промени в учебните програми (53%).

и

- 2) **като допълнително доказателство за вече споменатата необходимост от допълнителна работа по отношение на сътрудничеството между бизнеса и училищата и държавния орган като посредник между тях.**

Сътрудничеството между фирмите и професионалните училища трябва да бъде установено чрез създаване на ново партньорство – това е най-често срещаното мнение, споделяно, както от участващите в Проекта фирми, така и от останалите. Почти половината от анкетираните фирми избират този вариант като най-подходящ за установяване на по-добро сътрудничество. Съществуват обаче някои различия в предпочитания метод за комуникация за различните райони и отрасли.

Прави впечатление, че идеята за включване на фирмени служители в разработването на нова учебна програма (за да може тя по-добре да отговори на нуждите на индустрията) все още не е много популярна и следователно не се оценява като особено положителна. Например 23% от анкетираните фирми съобщават, че биха могли да се лишат от някои свои кадри за разработване на нова учебна програма, докато 26% не са склонни да го направят. Други 37% заявяват, че решението зависи от конкретната ситуация, а останалите 13% всъщност не могат да отговорят дали изобщо биха участвали в подобен процес. Отново има забележими разлики в начина, по който реагират партньорите на Проект „ДОМИНО“ и останалите фирми. Над половината от анкетираните фирми, участвали в Проекта, са готови да включат своите работници в процеса на разработване на учебните програми, докато за другите фирми резултатът е 17%. Това отново показва високата степен на несигурност на бизнеса по отношение на инвестирането в дуално образование.

МЕРКИ И СТИМУЛИ

На въпроса кои са най-неотложните законодателни мерки, които биха разрешили проблема с липсата на работна сила в българската промишленост, най-голям брой фирми изтъкват предпочитания за ефективната професионална ориентация в ранна възраст (54%). Като цяло изглежда, че промените, свързани с реформи в националната система на образование, се оценяват по-високо от другите законодателни

мерки за взаимодействие между бизнеса и професионалните училища. На този етап резултатите сочат, че фирмите не желаят да поемат инициативата да си сътрудничат с училищата с цел по-ефективно структуриране на дуалната форма на обучение. По-скоро те са склонни да разчитат на държавните институции и на професионалните училища да обучат бъдещите им кадри.

Във връзка с предпочитаните стимули, данните от проучването дават категорично предимство на финансовите стимули. Данъчните облекчения се очертават като най-желаният стимул за прилагане на дуалното обучение (44%). Това важи за всички 6 статистически района, обхванати в изследването, и за всички отрасли в извадката. Нематериалните стимули изглежда нямат особено въздействие върху бизнеса, когато става въпрос за наемане на ученици за дуална форма на обучение.

ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА УЧЕНИЦИТЕ:

Нагласи спрямо дуалното образование – фокус-група с ученици извън Проект „ДОМИНО“:

- Идеята допада на всички ученици. Основният фактор, който допринася за привлекателната сила на дуалното образование, е заплащането. Учениците свързват дуалната форма на обучение с платен стаж.
- Що се отнася до знанията, които биха могли да получат, според учениците това зависи от самата фирма. Поради предходен опит с незаинтересовани работодатели, понятието „дуално образование“ не е пряко свързано с очаквания за сериозна работа и професионално развитие, а по-скоро с финансови ползи.
- Един от учениците изразява разочарованието си от проведенния стаж:

„За тях ние сме неадекватни и неспособни за нищо. Исакаха да ни наемат на стаж, но всичко беше само формално, за да може да си вземат парите, които им се полагат, и изобщо не ни дадоха да работим.“ (фокус-група с ученици извън Проект „ДОМИНО“)

Ученици, включени в Проект „ДОМИНО“:

Впечатленията на учениците, участвали в Проекта, са доста разделени. Резултатите показват, че начинът, по който се възприема Проектът, зависи предимно от средата във фирмата. Общуването с персонала има решаващо значение.

Като цяло, по-голямата част от учениците изразяват удовлетворение от дуалното образование, т.е. опитът се оценява като положителен. Учениците заявяват, че са научили много по време на стажа. Въпреки това, някои от тях споделят, че работата, която са вършили, не е била свързана пряко с образованието им. Има и няколко оплаквания по отношение на заплащането.

„Понякога ни караха да правим неща, които не би трябвало да правим. Например, да гладим, да чистим. Работехме по 3 часа на ден, а в договорите

пиеше, че трябва да са 7. Искахме да останем (във фирмата). Доста бързо почувствахме другите работници като колеги. Те много ни помагаха. Добре ни научиха.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

„В началото ни караха да вършим неща, които нямат нищо общо с образованието ни – да чистим, да подреждаме сервиза. Бяхме им като чистачи. В един момент спечелихме доверието им и ни позволиха да работим по колите дори и без наставник.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

„През цялата тази година постепенно научихме какво трябва да се прави и какво се изисква от нас. Според мен обаче наставниците, които отговаряха за нас, не бяха достатъчно опитни. Не знаеха каква работа да ни поверят, затова ни казаха да развиваме болтове и да разнасяме кашони, все едно сме им роби. Това няма нищо общо с работата. Те трябва да ни дават различни задачи и да ни обясняват повече. Направихме много неща, които не са свързани с нашата специалност.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

„Не съм особено доволен. Почти нищо не ни даваха да работим. Имам наставник, който трябва да ми обяснява какво да правя и как да го направя. Той трябва да ни научи на всякакви неща, но когато го попитам нещо, той казва – стой настрана, че ми блокираш работата. Изкарах цял ден така.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

Гледната точка на родителите

Някои родители също изразяват разочарованието на децата си и неудовлетворените очаквания. Причините вероятно са комплексни, но част от проблема е свързан с организацията на работа във фирмите. Децата не могат лесно да се адаптират към ролята на „работещ човек“ – това също е ключов въпрос, споменат от родителите.

- Всички родители (фокус-група с родители на ученици, включени в Проект „ДОМИНО“) вярват, че ангажирането с работния процес, придобиването на практически умения и цялостната удовлетвореност на учениците зависи изцяло от наставника.

„При нас практиката беше реална, но само на определени места (отдели, етажи) или както реши наставникът (от желанието му да работи с ученика).“ (фокус-група с родители на ученици, включени в Проект „ДОМИНО“)

„Явно доста неща зависят от наставниците. Някои отхвърлят децата, докато други искат да достигнат до тях. Синът ми смени двама наставници. В началото беше много доволен от първия, но по едно време наставникът спря

да работи с него и му каза да си търси друг наставник“ (фокус-група с родители на ученици, включени в Проект „ДОМИНО“)

- Неясностите при формирането на заплатите на стажантите също се оценяват като проблем
„Другият проблем е заплащането – пет различни фирми и пет различни заплати. В същото време те (децата) са назначени по един и същ начин и имат едни и същи отговорности и задачи във фирмата ... децата си обсъждат.“

Основни изводи

- Дуалната форма на образование се възприема предимно положително от българския бизнес, както от партньорите на Проект „ДОМИНО“, така и от останалите фирми.
- Налице е сериозно разминаване между нуждите на бизнеса и уменията и знанията, които българските ученици получават в системата на професионалните училища. Проучването също така отчита висока степен на недоволство и недоверие сред анкетираните фирми по отношение на българската образователна система.
- Фирмите от Проект „ДОМИНО“ имат далеч по-добра комуникация с училищата и учениците, за разлика от тези извън него.
- Резултатите от изследването сочат за наличие на сравнително висока степен на несигурност сред фирмите, които прилагат дуалната форма на обучение, по отношение на задържането на обучените стажанти на работа и гаранциите за инвестираното време и усилия.
- На този етап все още не е добре установено сътрудничеството между местните институции, бизнеса и професионалните училища.
- Фирмите, които прилагат ДПОО извън Проект „ДОМИНО“, изпитват повече трудности при взаимодействие с публичните институции.
- Все още липсва достатъчно информация за възможностите, които предлага методът за дуално образование.
- Някои райони (Югоизточна и Северозападна България) изпитват по-големи затруднения при прилагането на дуалната форма на образование в сравнение с останалата част от страната.

КОЛИЧЕСТВЕНА ЧАСТ, СЕГМЕНТ „УЧИЛИЩА“

ДУАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ –

ПРЕДХОДЕН ОПИТ И ОБЩИ ЗНАНИЯ

В рамките на сегмент „училища“ от изследването на Галъп Интернешънъл са проведени 31 интервюта с представители на училищата (извадка от училища, които са партньори на Проект „ДОМИНО“) и 153 с представители на училищата извън Проекта. И тук целта е да се установят основните трудности при осъществяване на дуална форма на обучение и да се сравни мнението на двете страни в процеса.

Отново следва да се изтъкне фактът, че извадката не е достатъчно представителна за каквито и да било общи заключения. Настоящият доклад дава само кратък преглед на основните нагласи спрямо дуалното образование в българските професионални училища и служи като основа за бъдещо по-задълбочено проучване.

Данните показват, че професионалните училища преобладаващо не изпитват затруднения да наберат ученици за план-приема (42%). Независимо от това, има някои специалности, които се споменават сравнително по-често – приложни специалности във физическите и техническите науки, металургия, машиностроене и сродни професии и оператори на стационарни съоръжения и машини.

Повечето от изследваните професионални училища изглежда са запознати с дуалната форма на обучение – 62% от анкетираните заявяват, че знаят (на теория) какво представлява обучението в реална работна среда. За училищата, които не работят по Проект „ДОМИНО“, този относителен дял е 73%. Що се отнася до практическото прилагане на тази форма обаче, разликата между училищата-партньори в Проекта и другите училища нараства значително на 94% и 16% съответно. Прави впечатление, че процентът на училищата, които нямат информация за дуалното обучение, е доста малък (2%). Трябва да се отбележи обаче, че в училищата по земеделие, горско стопанство и рибарство е отчетен малко по-висок относителен дял на незапознатите с дуалната форма на обучение (8%).

Приложни специалности във физическите и техническите науки са най-често споменаваните специалности (54%), за които професионалните училища са готови да организират прием и обучение в дуална форма при интерес от работодатели. Металургия и машиностроене и свързаните с тях професии се нареждат на второ място с 13% отговори. Хотелиерството, търговията на дребно и други сфери на обслужване също се споменават сравнително често от представителите на училищата по отношение на готовност за прием и обучение. От друга страна, специалностите, които най-рядко се споменават като възможност за нов прием в дуална форма на обучение, са продавач, специалист по медицински грижи и персонални услуги.

От представителите на училищата също са поискани мнения за най-необходимите специалности в дуалната форма на обучение. Приложните специалности във физическите и техническите науки отново заемат челно място в отговорите, тъй като при половината от всички интервюирани представители на училища този отговор е спонтанен. Това е показателно за необходимостта от повече възможности за дуална форма на обучение в тази област (наука и инженерство), защото тази специалност е

най-често споменавана, както по отношение на набирането на ученици, така и във връзка обучението им в реална работна среда. Персоналните услуги, металургията и машиностроенето също заемат челни позиции в отговорите.

Трябва да се отбележи, че почти една пета (18%) от анкетираните заявяват, че прилагането на дуалната форма на обучение не е необходимо за нито една от специалностите, преподавани в съответното училище, а други 10% отговарят, че не са готови да прилагат този метод. Такова отношение може да се разглежда като резултат от дезинформация и недоверие по отношение на дуалната форма на образование и положителните резултати, които може да осигури (както за учениците, така и за икономиката на страната). Така че изглежда на този етап продължава да е актуална потребността от повече информация и от подходяща кампания за осведомяване.

Основни трудности:

- Ако най-често срещаният проблем за бизнеса е несигурността за направените инвестиции, за професионалните училища това е *липсата на фирми, които се интересуват от дуална форма на обучение* (44%). Този проблем стои с еднаква сила, както за училищата, които участват в Проект „ДОМИНО“ (42%), така и за тези извън него (47%).
В някои от районите в страната този проблем не се възприема като толкова сериозен, за разлика от други – например Североизточен и Южен централен. Същото важи и за някои от отраслите, към които са ориентирани професионалните училища (като строителство и транспорт). Забелязва се, че в тези райони в страната училищата съобщават за сравнително по-малко трудности по отношение на всяка от изброените възможности. Това може да се дължи на факта, че там са разположени малко на брой професионални училища, поради което отчетените трудности са по-малко.
- Проблемът *„няма достатъчно ученици за сформирание на група за дуална форма на обучение“* също е оценен като труднопреодолим от 30% от анкетираните представители на училища. Отново онези от тях, специализирани строителство и транспорт, не изглеждат толкова притеснени (10%), колкото другите. Прави впечатление също, че общинските училища съобщават за по-малко затруднения в това отношение. От друга страна, държавните училища, както и тези с 250 или по-малко ученици, очевидно изпитват притеснения при набирането на ученици за група в дуална форма. И все пак проблемът с липсата на ученици изглежда е често срещан, както за училищата, които работят в Проект „ДОМИНО“, така и за останалите анкетираните професионални училища.
- Друг често изтъкван проблем, свързан с прилагането на дуалната форма на обучение в професионалните училища в България, е възможността *да се покрие цялата учебна програма поради тясната специализация на фирмите в производството*. Резултатите от изследването показват, че този въпрос се възприема като малко по-важен от училищата, които участват в Проект „ДОМИНО“. Покриването на цялата учебна програма тревожи повече представителите на училищата от Югоизточна България (55%), и по-специално

тези в добивната и преработвателната промишленост (почти половината от представителите на училищата в тези отрасли обявяват това за проблем).

- Трудностите, свързани с тежката процедура на Инспекцията по труда, също се оказват важен проблем. Това е също и един от основните проблеми, посочени от представителите на фирмите в изследването. Очевидно е налице необходимост от облекчаване на процедурите и допълнителна работа за активизиране на сътрудничеството между бизнеса и системата на образование в страната.

Гледната точка на учениците:

Цялостното впечатление е, че представителите на професионалните училища в България (както включените в Проект „ДОМИНО“, така и тези извън него) са убедени в знанията и уменията, които предоставят на учениците. В същото време, именно училищната подготовка се цитира като един от основните проблеми от представителите на бизнеса. По време на фокус-групите с ученици, проведени от Галъп Интернешънъл, многократно се подчертават несъответствията между получените знания и умения в училище и това, което е необходимото за реалния работен процес във фирмите. Такова е мнението както на учениците от Проект „ДОМИНО“, така и на тези извън него, но с опит като стажанти или посещавали някаква практика (извън Проекта). Всеобщото изказано мнение е, че теоретичното образование в училище не е на нужното равнище и учениците имат много да наваксват по време на практиката.

Всички ученици са имали досег с учители, които само формално са си вършили работата (симулирано преподаване) – *„когато сме в клас, нищо не учим или изобщо нямаме час – въпрос на настроение (на учителя); днес може да са в настроение, утре – не“* (фокус-група с ученици извън Проект „ДОМИНО“)

„Основните проблеми с теорията са два: остарели учебници и закостенели учители“ (фокус-група с ученици извън Проект „ДОМИНО“)

„Това, което учехме в училище, нямаше нищо общо с реалната работа във фирмата. Цялата теория нямаше нищо общо“ (фокус-група с ученици от Проект „ДОМИНО“).

Някои родители изтъкват и друг проблем по време на фокус-групите:

„Учебниците са от 80-те години и децата учат предимно от записките си. Това не ми се струва особено модерно. Освен това, има разминаване между наученото в училище и задачите, които се дават във фирмата. (фокус-група с родители на ученици от Проект „ДОМИНО“)

НО:

„Дъщеря ми е доволна от професионалното училище, класният ѝ ръководител отговаря за практиката и тя определено е доволна от наученото.“ (фокус-група с родители на ученици от Проект „ДОМИНО“)

„Смятам, че те не са достатъчно подготвени за това, което се работи във фирмата. Те очакват, че като ходим на практика, щом сме от професионално училище, значи трябва да сме много добре подготвени, но това не е така. Ние сега прохождаме.“ (фокус-група с ученици от Проект „ДОМИНО“)

„По време на учебната практика в училище пишехме доклади за това как функционират машините. Никога не сме работили на тях.“ (фокус-група с ученици от Проект „ДОМИНО“)

Бележка: цитираните по-горе изказвания се споделят масово от учениците. Независимо от това, следва да се отбележи, че някои от учениците изразяват удовлетворение от получените в училище знания и умения.

„При нас беше различно, защото в училище ни даваха компютърни платки, с които да работим, после във фирмата те се оказаха същите. Само компютрите бяха по-нови модели.“ (фокус-група с ученици от Проект „ДОМИНО“)

ОЧАКВАНИ ТРУДНОСТИ

Резултатите от изследването по отношение на очакваните трудности (за училищата, които не участват в Проекта) разкриват основни предпоставки за развитието на дуалната форма на образование в България. Изразените притеснения са не само от административно или техническо естество, нито са свързани с недостига на добре подготвени наставници или с трудовата дисциплина на учениците. Основният проблем за професионалните училища в България е липсата на сътрудничество с фирмите, което създава усещане за несигурност. Това може да се определи като една от възможните причини училищата да не предприемат активни действия за организиране на повече паралелки за дуална форма на обучение или за набиране на по-голям брой ученици.

ИНФОРМАЦИОННИ КАНАЛИ –

НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

Както при фирмите (виж по-горе), изследването, проведено сред професионалните училища в България, показва нуждата от каквато и да било информация относно възможностите, които предлага дуалното образование и / или механизмите за прилагането му в образователната система в страната.

- Прави впечатление, че повечето училища търсят сътрудничество с фирмите от бранша при изготвянето на план-приема за следващата учебна година. Фактът, че това се споменава най-често води до две възможни заключения:

- В България съществува огромно разделение между професионалните училища и бизнеса или сътрудничеството между фирмите и системата на образование не е достатъчно.
- Образователната система търси пряк контакт с бизнеса с цел прилагане на дуалната форма в българските училища. Посредническата роля на държавните институции идва на второ място.
- Друг проблем, който не е достатъчно ясен за професионалните училища в страната, е свързан с отговорностите на фирмите при организиране на обучението на работното място. Училищата извън Проект „ДОМИНО“, споменават, че се нуждаят от повече информация за тази конкретна дейност / отговорност два пъти по-често от участващите в Проекта училища. От друга страна, последните изтъкват необходимостта от повече информация за възможностите за участие на фирмите в процеса на разработване на учебни планове и програми (48%), както и за подкрепа при организиране на дуалната форма на обучение (61 %).

При оценка на отговорите от двете извадки се забелязва съществена разлика:

- Училищата от Проект „ДОМИНО“ се нуждаят от повече информация за процеса на взаимодействие и сътрудничество между бизнеса и училищата, за да се подобри постигнатото до момента. Специален акцент се поставя върху възможностите за подпомагане на училищата при организирането на дуална форма на образование.
- Училищата извън Проекта са по-заинтересовани да получат информация относно спецификата при наемането на ученици на трудов договор и отговорностите на училищата и фирмите, когато организират обучение на работното място. Като цяло информацията, необходима на училищата извън Проект „ДОМИНО“, е свързана с общите предпоставки за разработване на програма за дуално образование и това показва доста слабо познаване за дуалната форма от професионалните училища в България.

Най-предпочитаният информационен канал е прекият контакт. Работните срещи и обмяната на опит са особено предпочитани от училищата от Проект „ДОМИНО“ (90%). Обученията, конференциите и семинарите също се смятат за по-добър метод по отношение на информацията за организирането на учебната програма за дуално обучение. Интернет-ресурсите и онлайн каналите за информация идват на второ място, макар и оценени относително по-високо от училищата извън Проекта като подходящ начин за информиране относно организацията на учебния процес. Представителите на училищната система (както участващите в Проект „ДОМИНО“, така и другите професионални училища) определят всеки друг начин на информиране, например

специализирани публикации, публикации и информация в медиите, като не толкова полезен информационен канал.

ГЛЕДНА ТОЧКА НА УЧЕНИЦИТЕ:

Във фокус групите повечето учениците заявяват, че са информирани за дуалната форма на образование в училище.

Когато става дума за производствената практика – стажуване в реално работеща фирма, мненията на учениците извън Проект “ДОМИНО” са противоречиви. Няма ясно разбиране какво означава „дуално обучение“. Във фирмите *„хората си вършат работата, нямат време за вас“*. (фокус-група с ученици извън Проект „ДОМИНО“)

Някои от родителите съобщават и за разочарование сред децата по време на стажа във фирмите. Причините вероятно са комплексни, но част от проблема е свързан с организацията на работата във фирмите. Децата не могат лесно да се адаптират към ролята на „работещи“.

Родителите на ученици, които не са включени в дуалната форма на образование, са чували понятието „дуално обучение“ предимно в неофициални разговори, но като цяло заявяват, че не са запознати подробно с темата. *„Чувал съм, че им се плаща.“*, *„Децата взимат някакви пари и това е разликата с обикновените професионални училища, където работят без пари“* и *„Чувала съм, два дни учат, а три дни работят някъде, само това знам.“* (фокус-група с родители на ученици извън Проект „ДОМИНО“)

НАГЛАСИ СПРЯМО ДУАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

На въпроса дали е възможно да организират дуална форма на обучение през следващата учебна година (или повече паралелки, ако вече имат такива) 28% от анкетираните отговарят, че е много вероятно, а други 28% казват, че е твърде малко вероятно. Относителният дял на отговорилите, че такава възможност не съществува също е 28%, а на тези, които смятат че е вероятно това да се случи е 13% (останалите 3% не знаят как да отговорят). Краткият преглед на резултатите показва, че на този етап намеренията за прилагане на дуалната форма на обучение и възможностите за по-дълбоко навлизане на тази образователна методика в системата за професионално образование са доста ниски. Въпреки това, усещанията на участниците в Проекта е съвсем различно – 84% от представителите на училища (от Проект „ДОМИНО“) заявяват, че е твърде вероятно през следващата учебна година да организират паралелки с дуална форма на обучение в своето училище, а 16% заявяват, че е по-малко вероятно да го направят. Това потвърждава направените заключения по отношение на фирмите или:

1) Проект „ДОМИНО“ има положително въздействие върху развитието на дуалната форма на обучение в страната – фирмите и професионалните училища, участвали в Проекта, желаят да продължат да развиват дуалното образование.

2) Необходима е допълнителна информация за дуалното образование, за да се включат повече училища в Проекта.

Трябва да се отбележи, че се забелязват някои диспропорции по отношение на начина, по който реагират различните райони в страната – Югоизточен и Южен централен, а също и Северозападен. Вероятно там са нужни допълнителни усилия за популяризиране на преимуществата на дуална форма на обучение, тъй като процентът на отрицателните отговори по отношение на разработването на нова програма за дуално обучение изглежда сравнително по-голям. Такъв се оказва и случаят с училищата в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“.

СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ БИЗНЕСА И СИСТЕМАТА НА ОБРАЗОВАНИЕ

Представителите на училищата са на мнение, че сътрудничеството между фирмите и училищата е относително достатъчно. Както участващите в Проект „ДОМИНО“ училища, така и тези извън него заявяват, че са имали комуникация с фирми за наемане на стажанти. Най-често споменаваното взаимодействие с бизнеса е членството на представител на фирмата в училищния съвет (78%), като 57% от анкетиранияте съобщават също, че са участвали в консултации с фирми относно промените в учебните планове и програми. Освен това, половината от анкетиранияте училища са приемали заявки за план-приема. Този дял е равен на две трети от училищата в Проект „ДОМИНО“ (65%) и 45% от училищата извън проекта. Степента на взаимодействие с бизнеса изглежда пропорционално висока във всички училища, независимо от отрасъла, към който са ориентирани или тяхното местоположение в страната.

Отношенията между бизнеса и училищната система се оценяват високо от преобладаваща част от изследваните училища. Това е една от основните разлики, установени в хода на изследването, защото представителите на фирмите определят взаимодействието между двете страни като твърде слабо. Следователно повечето от професионалните училища може би имат комуникация с бизнеса, но не всяка фирма има партньорство с професионални училища. Подобно заключение може да бъде потвърдено от пилотното изследване, извършено от Галъп Интернешънъл сред фирмите, които не са участвали в Проект „ДОМИНО“.

„Не е работа на бизнеса да пише учебни програми. Бизнесът трябва да върти бизнес“ (задълбочено интервю с фирми извън Проект „ДОМИНО“)

„Между бизнеса и образованието връзка не съществува. Между нас тече пълноводна река, а мост няма.“ (задълбочено интервю с фирми извън Проект „ДОМИНО“)

Без да се подценява постигнатото до момента, резултатите (както от сегмент „училища“, така и от сегмент „фирми“) показват необходимост от допълнителни действия за изграждане на сътрудничество между системата на образование и бизнеса.

Съгласно отговорите на 47% от изследваните представители на училищата най-подходящият начин за организиране на такова взаимодействие изглежда е създаването на ново партньорство (организация) между фирмите и професионалните училища. Такова е и най-разпространеното мнение, споделяно от представителите на фирмите. Следователно, стъпките в тази посока ще бъдат добре дошли и за двете страни с цел развитие на дуалната форма на образование.

МЕРКИ И СТИМУЛИ

Отговорите на въпроса за най-належащите законодателни мерки, които биха решили проблема с липсата на работна ръка в българската индустрия, в училищния сегмент от проучването са подобни на тези от фирмения сегмент. Най-много от анкетираните представители на училища (61%) смятат прилагането на ефективна професионална ориентация в ранна възраст за най-подходяща мярка. Промените в държавния план-прием (с цел засилване на интереса към професионалните училища с техническа насоченост) са поставени на второ място като незаменима законодателна мярка, която трябва да бъде предприета (58%). Подкрепата за партньорството между бизнеса и професионалните училища на местно и национално равнище също е оценена високо от анкетираните представители на училищата като спешна мярка (52%). Други предложени мерки като разширяването на подкрепата за дуалната форма на образование и включването на бизнеса в разработването на учебни програми също се оценяват като важни, но в по-малка степен.

Оказва се, че броят на учениците не е претърпял значителни промени през последните години – за 30% от анкетираните училища той остава същият. Друга една трета от анкетираните заявяват, че той нараства значително (11%) или бавно (21%), докато 25% са забелязали леко намаление на броя на учениците, а други 12% съобщават за сериозен спад. Няма съществени разлики в начина, по който отговарят участниците в Проект „ДОМИНО“ и извън него. Въпреки това може да се твърди, че училищата-партньори в Проекта са изправени пред по-добри перспективи за увеличаване на броя на учениците.

Най-разпространеното обяснение за недостъжния брой младежи, които се интересуват от образование в професионалните училища, са демографските тенденции. Този отговор се съобщава спонтанно от 54% от анкетираните. Това означава, че през следващите години недостатъчният брой ученици може да се превърне в по-сериозен проблем (тъй като последиците от демографската криза се очаква да се наблюдават и усещат още дълго).

Липсата на ефективна система за прогнозиране на нуждите на трудовия пазар, недобре структурираният национален план-прием, конкуренцията от други училища и др. (34%) и неблагоприятните нагласи и очаквания на родителите и децата (33%) също се нареждат сред основните причини за отлив от професионално образование в страната според представителите на училищата.

Изводът, който се откроява при краткия преглед на отговорите относно недостатъчния интерес, произтича от факта, че повечето от посочените причини не са финансови, нито са свързани с притеснения за професионалното развитие на учениците. Основните проблеми според представителите на училищата се коренят най-вече в дългосрочната държавна политика, което отново говори за необходимост от по-широко сътрудничество между бизнеса, образователната система и държавните институции.

ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА УЧЕНИЦИТЕ – ПРЕПОРЪКИ И ОЧАКВАНИЯ:

Повечето от учениците извън Проекта са склонни да пробват дуалната форма на обучение, но не показват високо доверие в неговите положителни резултати.

„Ако се приложи какво трябва, може би ще е нещо добро.“ (фокус-група с ученици извън Проект „ДОМИНО“)

„Звучи добре, но зависи от заплатата.“ (фокус-група с ученици извън Проект „ДОМИНО“)

Както се оказва, родителите са по-ентузиазирани от идеята за дуално образование и силно подкрепят по-широкото му прилагане в професионалните училища в България.

- По финансови и други причини някои ученици започват да полагат труд след десети клас. Предимство на дуалната форма на обучение е възможността учениците да работят и да печелят пари, но също така и да получат практически знания. Те ще посещават училище по-редовно и няма да пренебрегват ученето заради работни ангажименти.
- Само един родител заявява, че не би препоръчал дуалната форма, защото материалният стимул ще демотивира учениците да продължат своето развитие и да кандидатстват във висше учебно заведение.

„Аз съм 100% „за“! Ако знаех, че има нещо подобно ... синът ми щеше да е записан в паралелка за дуална форма на обучение. От средата на миналата година той работи по 6 часа на ден, но не по специалността, която учи. Искам синът ми да работи, вместо да си губи времето по улиците след училище. В 14:00 часа е на работното си място, после аз отивам да го взема. За мен тази дуална форма на обучение е чудесна възможност, особено ако наистина ги научават нещо.“ (фокус-група с родители на ученици извън Проект

„ДОМИНО“)

Като цяло, всички ученици, участвали в Проекта, биха препоръчали дуалната форма на обучение на свои приятели, но с някои допълнителни препоръки.

„Да, но само ако работата е по специалността. Не би трябвало да ни карат да правим други неща.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

„Да, имахме договор с Швейцария. В 9-ти клас взяхме нещо като стипендия, бяха точни. Да, бих го препоръчал.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

„Да, защото дуалното обучение ти дава възможност да учиш и да работиш.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

„Аз съм на противоположното мнение. Често ни бавеха стипендиите, плащаха ни 2 пъти годишно – в края на годината. Не бяхме кой знае колко подготвени за работата във фирмата. Не можем да започнем веднага работа, защото има тънкости в занаята, които ние не знаем.“ (фокус-група с ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)

- Всички родители, взели участие във фокус-групите, заявяват, че биха препоръчали дуалната форма на обучение на други родители, чиито деца сега кандидатстват в професионални училища.
- Като замисъл дуалното обучение няма недостатъци. Виждането на родителите е, че изброените проблеми са дефект от прилагането на идеята в практиката и могат да бъдат превъзможнати.

Препоръки:

- увеличаване / спазване на заложените брой работни дни и часове – *„един ден в 11-ти клас не е достатъчен“ (фокус-група с родители на ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)*
- реално/пряко включване в работния процес, *„защото ще ги изгубят като потенциални работници, а децата ще изгубят мотивация“, „фирмите трябва да бъдат по-коректни и наистина да ги обучават.“ (фокус-група с родители на ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)*
- ротация на учениците за стажуване в различни фирми. *„Смятам, че трябва да има и ротация на учениците във фирмите, за да могат да видят повече неща, повече фирми, повече организации.“ (фокус-група с родители на ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)*
- повече специалности за дуална форма на обучение, *„за да могат да избират“ (фокус-група с родители на ученици, участвали в Проект „ДОМИНО“)*